ŻWIEĠ MHUX MITMUM

(mill - Promessi Sposi ta' Manzoni miġjub bil-Malti kelma b'kelma kemm jista' jkun)

" Carneade! Min kien dan? " kien q'ed italla' u jniżżel bejnu u bejn ruħu dun Abbondju, bilqiegħda fuq il-putruna tiegħu, f'għorfa, bi ktieb ċkejken miftuħ quddiemu, xħin Perpetwa daħlet biex iġġiblu l-bxara. " Carneade! dan l-isem kemm jidhirli li qrajtu u smajtu: kien għandu jkun xi bniedem mogħti għall-kotba, xi kittieb kbir ta' żmien ilu; dan l-isem ta' wieħed minn dawk; imma min il-mniegħel kien?" Kemm kien bgħid l-imsejken milli jobsor bil-burraxka li kienet qiegħda tinġabarlu fuq rasu!

Għandek taf li dun Abbondju kien iħobb jaqra dak il-ftit kull jum; u kappillan qrib tiegħu, li kellu xi ftit tal-kotba, kien jisilfu ktieb wara l-ieħor, l-ewwel wieħed li kien jiġi f'idejh. Dak li kien qiegħed jaħseb fuqu dak il-ħin dun Abbondju, li kien għadu qiegħed ifieq mid-deni tal-qatgħa, jew aħjar li kien (għal dak li deni) imfejjaq aktar milli kieku kien irid iħallihom jaħsbuh, kien paniġirku f'ġieħ San Karlu, magħmul b'ħeġġa kbira u għaġeb ta' dawk li kienu jisimgħu, ġol-Katidral ta' Milan, sentejn qabel. Fih il-qaddis kien imxebbah, għall-ħrara ta' l-istudju, ma' Archimede; u sa hawn dun Abbondju ma sabx x'ifixklu; għax Archimede għamel ħwejjeġ hekk talgħaġeb u baqa' hekk jissemma, li biex tkun taf xi ħaġa fuqu, ma tridx tkun taf bosta. Imma, wara li ma' Archimede, il-priedkatur xebbhu wkoll ma' Carneade: u hawn li l-qarrej weħel. Dak il-ħin daħlet Perpetwa biex tagħtih l-aħbar li ġie Toni.

" Da'l-ħin? " qal dun Abbondju; ħaġa minn awl id-dinja.

" Xi trid tagħmel? Nies bla moħħ: imma jekk ma taqbdux bħall-għasfur waqt li għaddej itir... "

" Hekk hu: jekk ma naqbdux issa, min jaf meta nkun nista' naqbdu! Daħħlu... Is! Is! inti żgura li hu?"

" U l-mniegħel! " wieġbet Perpetwa, u niżlet, fetħet il-bieb ta' barra u għajtet: " fejn int? " Toni ħallieha tarah; u, fil-waqt, resqet ukoll Nježa, u sellmet lil Perpetwa b'isimha.

" Saħħa għalik, Njeż, " qalet Perpetwa: " mnejn inti ġejja da' l-ħin? "

" Ġejja minn... " u semmiet raħal qrib. " U li kont taf... " żiedet tgħid: " iddawwart iktar kollu mħabba fik."

" Jaqaw? " staqsiet Perpetwa; u ddur fuq iż-żewġt aħwa, " għaddu, " qaltilhom, " ġejja jiena wkoll. "

" Il-għaliex, " wieġbet Njeża, " mara minn dawk li ma jafux bil-bċejjeċ u jridu jitkellmu... temmen? webbset rasha tgħid li inti ma żżewwiġtx ma' Peppi Suolavecchia u lanqas ma' Anselmu Lunghigna, għax ma ridukx. Jien ħaqqaqtha magħha li kont int li rruftajthom, 'ill-wieħed u 'l-ieħor... "

" Hekk hu. Giddieba! Giddieba fuq li giddieba! U min hi din? "

" Tistaqsihulix, għax ma nħobbx inġib ġlied. "

" U hekk tgħiduli, ikollok tgħiduli: giddieba! "

" Ħallina issa minn dan... ma temminx x'għali qabadni li ma kontx naf sewwa l-biċċa kollha, ħalli kont niksirha lil dik."

" Ara tistax taqla' qlajja bħal dawn! " tenniet Perpetwa u raġgħet qabdet minnufih: " fuq Peppi, jaf kulħadd u sata' jara... Ton! ressaq il-bieb u itla' fuq għal xogħlok, għax jiena ġejja. " Toni, minn ġewwa, wieġeb iva; u Perpetwa baqgħet sejra tgħid fuk il-għerusija.

Minn biswit il-bieb ta' dun Abbondju kienet tinfetaħ, bejn żewġ dwejriet, trejqa, li, kif tħalli lilhom, kienet tikser għal ġo għalqa. Njeża ġibdet il hemm, bħalkieku riedet twarrab fil-ġenb biex titkellem aktar bla xkiel: u Perpetwa warajha. Kif kisru u waslu mnejn wieħed ma kienx jista' jara iżjed dak li kien q'ed jiġri quddiem iddar ta' dun Abbondju, Njeża sogħlet qawwi. Kien il-qaddis: Wenzu samgħu, għamel il-ħila lil Luċija b'għafsa fi driegħha, u t-tnejn flimkien, fuq it-tarf ta' subgħajhom ġew il quddiem mal-ħajt il-ħajt, anqas nifs ma jieħdu; waslu ħdejn il-bieb, imbuttawh qajl qajl; ħiemda u milwijin daħlu fl-intrata, fejn kienu jistennewhom iż-żewġt aħwa. Wenzu ressaq mill-ġdid il-bieb qajl qajl; u l-erbgħa rħewla mat-taraġ, bla ma jagħmlu ħoss anqas ta' wieħed. Kif waslu fuq il-pjan tat-taraġ, iż-żewġt aħwa resqu ħdejn il-bieb, li kien mal-ġenb tat-taraġ; l-agħrajjes irtassu mal-ħajt

" *Deo gratias,* " qal Toni li jisimgħu kulħadd.

" Toni? Għaddi, " wieġeb leħen minn ġewwa.

L - imsejjaħ fetaħ il - bieb kemm kemm biżżejjed biex jista' jgħaddi hu u ħuh, wieħed kull darba. L-istrixxa dawl, li ħarġet għalgħarrieda minn bejn dak ix-xaqq u tħażżet fuq l-art imdallma tal-pjan tat-taraġ, ħasdet lil Luċija, bħalkieku nkixfet. Malli l-aħwa daħlu, Toni ġibed warajh il-bieb; l-agħrajjes baqgħu fid-dlam bla ma jitħarrku, b' widnejhom weqfin u jżommu n-nifs: l-ikbar ħoss kien it-taħbit li kienet qiegħda tħabbat il-qalb ta' l-imsejkna Luċija.

Dun Abbondju kien, kif għidna qabel, bilqiegħda fuq putruna qadima, milfuf f' kappa qadima u f'rasu kallotta qadima tinżillu sa fuq widnejh, li kienet tagħmillu ta' gwerniċ madwar wiċċu għad-dawl dgħajjef ta' l-imnara. Żewġ trofof xagħar sfieq, ħerġin barra minn taħt il-kallotta, żewġ ħwieġeb sfieq, żewġ mustaċċi sfieq, daqna sfieqa, kollha bojjod, u mferrxin ma' dak il-wiċċ ismar u mkemmex, kienu jistgħu jixxebbhu ma' għaqdiet ta' ħafna żquq irqaq bla weraq (1) miksijin bil-borra, ħerġin il barra minn blata, għad-dawl tal-qamar.

" Oh! Oh! " kienet it-tislima tiegħu, fil-waqt li neħħa n-nuċċali u qiegħdu fil-ktieb ċkejken.

" Nistħajjel is-sur kappillan igħid li ddawwart ma ġejt, " qal Toni, ibaxxi fil-ħin rasu, kif għamel ukoll, imma bosta aktar bla galbu, Ġervasju.

" U ngħid li ddawwart: iddawwart kull kif teħodha. Ma tafx li jien marid? "

" Kemm q'ed nagħli! "

" Naħseb li smajt: jien marid, u ma nafx meta nkun nista' nħalli min jarani. U għalfejn ġarrejt warajk dak... dak it-tifel? "

" Hekk, għall-wens, sur kappillan. "

" Biżżejjed, ej' naraw. "

" Dawn huma ħamsa u għoxrin uqija ġdida, minn dawk ta' Sant'Ambroġ fuq iż-żiemel, " qal Toni, fil-waqt li ħareġ mill-but sorra żgħira.

" Naraw, " tenna dun Abbondju: u, kif qabad f'idejh is-sorra, raġa' libes in-nuċċali, fetaħha, ħareġ minnha l-ew-

---

(1) Manzoni għandu di'l-kelma waħda: *cespugli.*

wieq, għaddhom, dawwarhom u raġa' dawwarhom u ma sab x'igħid fihom xejn.

"Issa, sur kappillan, tagħtini lura l-ħannieqa ta' Tiekla, il-mara tiegħi."

"Hekk imur," wieġeb dun Abbondju; imbagħad mar ma' ġenb armarju, ħareġ ċavetta mill-but, u, iħares madwaru, biex bħalkieku jżomm il-bogħod dawk li kienu qegħdin jaraw, bexxaq waħda mill-bibiet, għatta b'ġismu fejn fetaħ, daħħal rasu ġewwa biex iħares, u driegħu biex iġib il-ħannieqa; ġiebha, u, wara li għalaq l-armarju, taha f'idejn Toni u fil-ħin qallu: "hux kollox sewwa?"

"Issa," qabeż Toni, "jekk jogħġbok qiegħed ftit iswed fuq l-abjad."

"Jonqosx!" qal dun Abbondju: "għorrief wisq. Ih! kemm saret taħseb ħażin id-dinja! Ma tafdanix?"

"Kif, sur kappillan, nafdakx jien? Ma ħaqqnix tgħidli dan. Imma billi ismi jinsab fuq il-ktieb tiegħek finnaħa tad-dejn... mela, kif qgħadt titħabat darb'oħra tikteb, hekk... mill-mewt għall-ħajja..."

"Tajjeb, tajjeb," qatagħlu kliemu dun Abbondju, u, igerger, ġibed lejh kaxxun tal-mejda żgħira, ħareġ minnu karta, pinna u klamar u beda jikteb, itenni b' leħen għali l-kliem li kull ma jmur kien q'ed joħroġlu mill-pinna. Sa da'l-ħin Toni u, għal għamża tiegħu, Ġervasju ntasbu weqfin quddiem il-mejda żgħira, hekk li ma jħallux lil dak li kien q'ed jikteb jista' jara l-bieb; u, bħal min m'għandux x' jagħmel, bdew b' saqajhom ikaxkxu mal-art, biex jagħtu s-sinjal lil dawk li kienu barra biex jidħlu u fil-ħin igħattulhom il-ħsejjes ta' riġlejhom. Dun Abbondju, medhi kollu fil-kitba, ma kellux ħsieb ħaġ'oħra. Mat-tkaxkix ta' l-erba' saqajn, Wenzu qabad driegħ Luċija, taha għafsa fih biex jagħmlilha l-qalb, u tħarrek, jiġbed lilha warajh kollha mriegħda, għax minnha n-nifisha ma kienx ikollha l-ħila tmur. Daħlu nkiss-inkiss, fuq it-tarf ta' subgħajhom, iżommu n-nifs, u nħbew wara ż-żewġt aħwa. Sa da'l-ħin, dun Abbondju, li kien heda jikteb, raġa' qara bir-reqqa, bla ma jaqla' għajnejh minn fuq il-karta; tnieha f'erbgħa, igħid fil-ħin: "issa, hux għal qalbek?" u, ineħħi b' idu l-waħda n-nuċċali minn fuq imnieħru, newwilha bl-oħra lil Toni, jarfa' fil-waqt wiċċu l-fuq. Toni, itawwal idu biex jieħu l-karta, inġibed min-naħa; Ġervasju, għal għamża tiegħu, mill-oħra; u fin-nofs, bħal meta jinfetaħ fi tnejn is-

siparju, dehru Wenzu u Lucija. Dun Abbondju bejn ra u ma rax, imbagħad ra ċar, inqata', inbala', sibel, ħaseb, qata' x'għandu jagħmel: dan kollu sakemm Wenzu laħaq ħareġ minn fommu l-kelmiet: "sur kappillan, quddiem dawn ix-xiehda, din hi marti." Xofftejh kienu għadhom ma ġewx lura f' lokhom, li dun Abbondju, iħalli taqa' fl-art il-karta, ma kienx qabad u rafa' b'idu x-xellugija l-imnara, ħataf bil-leminija t-tapit tal-mejda ż-żgħira u ġibdu lejh bil-herra, jitfa' fil-ħin fl-art ktieb, karta, klamar u rina; u, jaqbeż qabża bejn il-putruna u l-mejda żgħira, resaq lejn Lucija. L-imsejkna, b'dak il-leħen ħelu u dak il-ħin kollu mriegħed, kienet bil-kemm għadha satgħet toħroġ minn fommha: "u dan...," li dun Abbondju ma kienx waddbilha t-tapit fuq rasha u wiċċha, biex ma jħallihiex tgħid il-forma sħiħa. U minnufih, jitlaq fl-art l-imnara li kien q'ed iżomm f'idu l-oħra, għin ruħu wkoll b'din biex igeżwirha ġot-tapit, li kien għoddu ħonoqha; u fil-waqt kien q'ed igħajjat b'kemm kellu garġi: "Perpetwa, Perpetwa! daħlulna n-nies! ajjut!" L-imnara, li kienet tnewnen fl-art, kienet tarmi dawl mejjet u jpetpet fuq Luċija, li, barra għal kollox minnha nifisha, anqas ma kienet tfittex toħroġ mit-tapit, u kienet qisha statwa tat-tafal għadha l-ewwel daqqa ta' id, li fuqha l-imgħallem firex biċċa niedja. Kif intefa d-dawl, dun Abbondju telaqha lill-imsejkna, u mar ifittex, iteftef b'idejh, il-bieb li kien jagħti għal għorfa aktar il ġewwa: sabu, daħal fiha u ssakkar ġewwa, igħajjat dejjem: "Perpetwa! daħlulna n-nies! oħorġu 'l barra!" Fil-għorfa l-oħra kien hemm taħwida waħda: Wenzu, ifittex li jżomm lill-kappillan u jaqdef b'idejh, qisu q'ed jilgħab ta' tiġieġa għamja, kien wasal ħada l-bieb u kien iħabbat fuqu, igħajjat fil-ħin: "iftaħ, iftaħ, la tagħmilx għaġeb." Luċija ssejjaħ lil Wenzu b'leħen maħnuq u tgħidlu bil-ħniena: "immorru, f' ġieħ Alla." Toni, inbè, jiknes b'idejh l-art, biex jara jsibx l-irċevuta tiegħu. Ġervasju, qisu miġnun, igħajjat u jaqbeż, ifittex fil-ħin il-bieb tat-taraġ ħalli jeħles.

Dun Abbondju, li sab ruħu mdawwar, jara li l-għadu ma kienx donnu beħsiebu jitlaq, fetaħ tieqa li kienet tħares għal fuq il-misraħ tal-knisja u qabad igħajjat: "ajjut! ajjut!" Kien dawl ta' qamar mill-isbaħ; id-dell tal-knisja, u 'l barra aktar id-dell twil u mislut tal-kampnar, kien jinfirex sewdieni u maqlugħ fuq il-wita kollu ħaxix u middi

tal-misraħ; kull ħaġa kienet tista' tingħaraf, qisu kien bin-nhar. Imma safejn kienu jwasslu l-għajnejn ma kenitx tidher ruħ. Iżda mal-ħajt tal-ġenb tal-knisja, u sewsew mal-ġenb li kien għan-naħa tad-dar tal-kappillan, kien hemm dwejra, gorboġ, fejn kien jorqod is-sagristan. Dan ħasdu dak il-għajjat tal-ġenn, ħa qabża, tar minn fuq is-sodda, fetaħ il-bieba tat-tieqa żgħira li kellu, xiref, b' għajnejh għadhom nofshom magħluqa, u għajjat: "x'ġara?"

"Iġri, Ambroġ! ajjut! daħlulna n-nies," għajjatlu dun Abbondju. "Ġej malajr," wieġeb dak, ġibed rasu lura, raġa' tebaq il-bieba tat-tieqa, u, għalkemm bejn nofsu rieqed, u aktar minn nofsu mwerwer, ġietu, f'kemm ingħid, kif jagħti għajnuna aktar milli kien mitlub, mingħajr ma jintafa' fir-rewixta, kienet x'kienet. Jaqbad il-qalziet, li kien iħallih fuq is-sodda; jitfgħu taħt drieghu bħal kappell tal-gala, u, jaqbeż l-isfel ma' taraġ dejjaq tal-għuda, imur b'ġirja għall-kampnar, jaħfen il-ħabel ta' l-ikbar fost iż-żewġ kniepen li kien hemm, u erħilu jiġbed it-tokki.

DUN PAWL